

bila pokopana v enem od ribnikov, temveč na bližnjem pokopališču v anonimnem grobu. Bila je sestra mojega deda in se je poročila s Slovencem, dokaz, da ni imela, morda edina iz naše rodbine, nobenih nacionalističnih predsodkov, brez velikonemške domišljavosti. A to je ni obvarovalo, da je kmalu po koncu vojne partizani ne bi v domačem Laškem/Tüffer zaprli ter odgnali v Hrastovec, kjer je žalostno umrla. Bila je stara sedemdeset let in spodobi se, da opišem njeno zgodbo. Za Hrastovec so na voljo sezname žrtev, sicer nepopolni, a vendar. Na enem teh seznamov je tudi ime moje stare tete: *Drolc Pavla, Laško, umrla Hrastovec 26. 8 1945.*« [besedilo v kurzivu je v nemškem besedilu zapisano v slovenščini, str. 63-64]

Kontaminierte Landschaften zajema kar nekaj podatkov, ki jih je Pollack obdelal že v svojih prejšnjih delih. Ker jih nekaj poznam, je bilo tokratno branje zame kar lahko. Hkrati je ta knjiga pri meni obudila že napol pozabljeno vprašanje o pisateljevi identiteti. Rojen zagrizenim nacističnim nemškemu staršem, odraščal pri ljubečem, tudi zagrizeno nacističnem dedu, a se je kljub temu odločil za študij polonistike in kdo ve kako začel raziskovati svoje korenine tudi na Slovenskem. Pollack sicer živi v Avstriji, a je očitno razpet geografsko in etično: nekako od Slovenije do Poljske in Ukrajine ter od ugotavljanj nasilnih smrti do poti za njeno transcendenco (preseganje).

Velikanska prednost knjige je, da jo je mogoče prebrati v enem popoldnevu in večeru. Neverjetno stvaren in sistematičen prikaz nacistične in komunistične bestialnosti, obsedenosti z iracionalno nujo pobijanja ljudi. Pollack tako vseskozi kaže na protislovja, da imamo po vsej Evropi na eni strani pokopališča junakov (*Heidenfriedhöfe*), spomenike, obeliske, kostnice, po drugi strani pa imamo tudi na videz nedotaknjeno pokrajino, ki je kontaminirana z anonimnimi grobišči anonimnih milijonov žrtev. Skozi takšen pogled dandanes tudi v Sloveniji živimo skoraj dobesedno na množičnih grobiščih.

Pollackova knjiga sodi v zbirko *Unruhe bewahren* (Ohraniti nemir). Na hrbtni strani zadnje platnice je zapisano, da gre pri Martinu Pollacku za neprizanesljiv, a skrben oris drugačnega, bolj resničnega zemljevida našega kontinenta. Zemljevid, na katerem namesto zastrupljenih skrivnosti in anonimnih grobov nastopata spomin in spominjanje. Menim, da *ohraniti nemir* pomeni ohraniti sposobnost prepoznavanja nasilja. Ki se vedno ohranja prek začaranega kroga, da *žrtev postane storilec; storilec postane žrtev*. *Ohraniti nemir* torej pomeni prepoznati mehanizem maščevanja. Če nam to uspe, nam uspe spremeniti tok zgodovine.

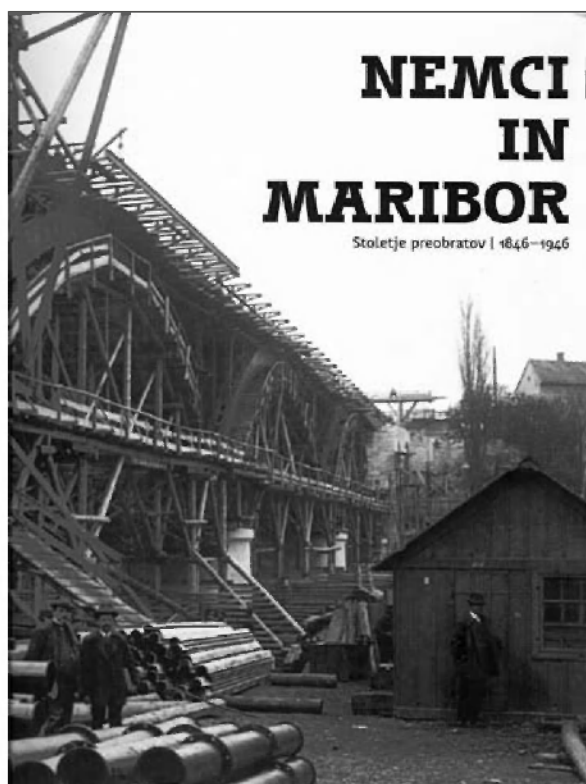
Marjan Kordaš

Nedolžnost na smetišču

Nemci in Maribor: stoletje preobratov: 1846-1946.
Jerneja Ferlež (ur.). Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012. 238 strani.

Kot uvod in hkrati moto izbrane knjižne ocene naj najprej navedem citat iz knjige Janka Pleterskega, *Pravica in moč za samoodločbo. Med Metternichom in Badinterjem*:

»Z letom 1918 smo stopili na pot političnega naroda, ki nas je postopoma, z velikimi prelomi, pripeljala do položaja državnega naroda. Pri tem nismo kot tradicionalno »pesniški narod« dovolj uvidevali, da državni narod ne more biti »nedolžen«. Državni narod je struktura oblasti. Oblast nikoli ne more biti nedolžna, vedno je seštevek bojev. More in mora biti zakonita, a ne nedolžna. Nedolžnost izgubi (nov) državni narod s

prvim strelom za svojo samostojnost. Drugačne samostojnosti v zgodovini ni. Tega si nismo priznali in zato smo postali nekakšni narodni ikonoklasti. Ob vsaki spremembi razbijamo podobe iz svoje zgodovine, nekoč čaščene, zdaj napačne.«

Branje je kot plaz; človek prebere prvo knjigo, zaradi prve drugo, zaradi druge tretjo ... in če je še malo sreče, je plaz prebranih knjig vse večji in se ne konča nikoli. Kar tudi tokrat pomeni, da gre za tretjo knjigo iz moje nedavne »nemške« oz. »nacionalne« tematike. V tej recenziji poskušam deloma razširiti ter končno združiti tudi spoznanja iz prejšnjih dveh

V kolofonu dela je zapisano tole: »Publikacija je katalog razstave *Nemci in Maribor, stoletje preobratov: 1846-1946*, ki je bila postavljena v Veliki kavarni v Mariboru od 15. marca do 15. junija 2012.« A kljub temu se po moji presoji knjiga bere kot zelo informativna samostojna publikacija. Na prvi pogled morda heterogena, končno pa prav zaradi tega lahko bralcu poda poglobljen uvid v pojem *nacionalna pripadnost*.

Knjiga *Nemci in Maribor* se začne z zemljevidom Maribora iz leta 1893 ter s fotografijami nekdanjih spomenikov v mestu: Jožefu II., nadvojvodi Janezu (*Erzherzog Johann von Österreich*), admiralu W. Tegetthoffu, Francu Jožefu I. in županu A. Tappeinerju (str. 23-25). Ta uvodni del, nekakšno *smetišče zgodovine*, se zaključuje s tragikomničnim dopisom, ki ga je dne 2. 1. 1929 poslala *Tovarna strojev, livarna železa in kovin K. & R. Ježek, Maribor*:

»Muzejsko društvo, v roke predsedniku g. dr. Kovačiču, Maribor, Koroška c. 30. V posesti Vašega cenjenega dopisa z dne 18. 12. p. l. v zadevi kipa cesarja Jožefa II. Vam vljudno poročamo, da ga zamoremo vzeti le kot staro litino, za katero plačujemo din 1.- za kg, franco muzej. Naš tehnični uradnik si ga je ogledal ter ugotovil, da ga v druge svrhe ne bi mogli uporabiti. Vljudno prosimo obvestila, ali pristanete na to ceno ter beležimo, z odličnim spoštovanjem, K. & R. Ježek, Maribor.« [str. 26]

V knjigi je objavljena vrsta sijajnih in lepo berljivih reprodukcij. Na primer prva stran časopisa *Marburger Zeitung* z dne 1. junija 1893 (str. 49). Označeno je mesto z razlago, kaj pomeni »biti nemško-nacionalen«. Ali npr. kaligrafsko napisano pismo pleskarskega mojstra (*Maltermeister*) Aloisa Russa s prošnjo Mestnemu šolskemu svetu, naj se njegova otroka, ki sta odraščala v nemščini, premestita v razred z nemškim učnim jezikom zato, da bi se naučila slovenščine (sic!). [str. 125]

Knjiga je izvrstna spodbuda za razmišljanja v več smereh. Morda najbolj izzivalno je razmišljanje, ali je

narodnost prirojena ali pridobljena [str. 21] – enako izzivalno kot vprašanje, ali je človek »obsojen« ali na svobodo ali na nesvobodo. Drugo smer pa je razmišljanje, kako se je v zadnjih stoletjih razvijala kolektivna identiteta posameznika. Od stanovske (tlačan, meščan, plemič) prek regionalne (Štajerec, Gorenjec) do nacionalne (Slovenec, Nemec, Italijan).

Nasproti temu razmišljanju pa knjiga poda nekakšno *ugotovitevno dejstvo*, da so Nemci v Mariboru daleč presegli t. i. nemško-kulturno kritično maso. Tako so postavili svoje šolstvo, gledališče, kulturna in športna društva, obrt in začetke industrije – pravzaprav vso infrastrukturo in ta nemška kritična masa je preživela kljub množičnemu odseljavanju po prvi svetovni vojni, je pa po letu 1945 (nasilno) propadla predvsem zato, ker se je mariborsko nemštvo večinsko identificiralo z nacizmom.

Kar zadeva slovensko/nemške antagonizme pa knjiga lahko bralca spomni na vprašanja iz zgodovine. Meni so se ob branju porajala naslednja.

Na primer, ob izidu prvih dveh slovenskih knjig leta 1550, ob začetku slovenske literature, je imela nemščina v tem smislu že nekaj sto let prednosti. In ta prednost se je nato – nekako do Valentina Vodnika – še povečevala, nato pa se je – v komaj dobrih sto letih – nepopisno zmanjšala. Kako je to bilo mogoče? Kaj je bila *tista pot*, ki je Slovence popeljala iz popolne literarno-kulturne brezimnosti?

Ali na primer, kakšne psihomotorične lastnosti je moral(!) okoli leta 1860 razviti nemško oz. slovensko govoreči Štajerec? Prvi, ki je odraščal v varnem zavetju samoumevnosti, da je nemščina t. i. kulturni jezik oz. drugi, ki je odraščal v sovražnem okolju samoumevnosti, da je slovenščina nerazvit jezik? Je mar pripadnost nemščini spodbujala konformizem, pripadnost slovenščini pa pogum govorca?

Ali na primer, zakaj je bila za slovenskega intelektualca tistega časa dvojezičnost samoumevna, za nemškega pa nepredstavljiva? Je bila ta *nemška nadutost* dolgoročno prednost ali pomanjkljivost?

Na temelju teh in podobnih vprašanj sem za svojo uporabo spodaj po odstavkih zapisal nekaj sklepov, ki pa se ne dotikajo le že zdavnaj minulih slovensko/nemških, temveč tudi sedanjih slovensko/slovenskih antagonizmov:

Zdi se, da so pred letom 1848 nemško govoreči intelektualci na Slovenskem spodbujali raziskovanje slovenskosti ter slovenščine. Očitno je bil odziv na to

pobudo uspešen in razvil se je sloj dvojezičnih intelektualcev. Tako je slovenščina sicer izgubila svojo dotakratno udobno *nedolžnost*, zato pa se je začela odzivati na neprijetna spoznanja ter na naporne drugačnosti iz takratnega okolja (prim. koncept »nedolžnosti« zgodovinarja Janka Pleterskega iz mota zgoraj). Pismenost v slovenščini, ki je omogočala abstraktno razmišljanje v slovenščini je bil tisti dejavnik, ki je omogočal *pogled čez plot*. Tako se je izoblikovala nova slovenska (nacionalna) identiteta, naporna, a odprta za vse izzive ter novosti, ki so prek nemščine prodirale v naše kraje. Slovenščina in slovenska narodna zavest je začela uspešno tekrovati z nemško. Kar seveda pomeni, da narodnost ni prirojena, temveč pridobljena. Je kulturno-sociološki fenomen, merilo razvitosti ter poguma neke skupnosti ljudi.

Geslo evangeličanskega duhovnika L. Mahnerta »biti Nemec pomeni biti evangeličan« [str. 52] se izvrstno ujema s slovenskim nasprotjem, da »biti Slovenec pomeni biti rimokatoličan«. Oboje pa se ujema z mojo tezo, da je jezik (oz. nacionalna pripadnost) lahko vera ali celo religija. Morda celo kot nekakšna simbioza, kot na primer, da je Poljak hkrati rimokatolik, ali na primer, da je Srb hkrati pravoslavac (kar dvakratna različnost od Rusa oz. Hrvata). Najbolj groteskno simbiozo nacionalnosti, ideologije in religije je zvaril nacizem s pojmom *gottgläubig* (verujoč v boga). In če je narodna pripadnost vera ali religija, zahteva vero v *enega* boga. Tekmovalnost med narodnostmi se nujno sprevrže v nasprotovanje in končno v sovražnost. Uporabljajo se standardni asimilacijski prijemi, ki pa se hkrati očitajo sovražni strani.

Druga svetovna vojna se je med drugim začela tudi zaradi domnevnega zatiranja nemške manjšine najprej na Češkem (Sudeti, 1938), nato pa na Poljskem (1939). Zato sklep o povojnem izgonu; med slednje šteje tudi izgon Štajerskih Nemcev v letih 1945-1946. Formalno je k temu prispevalo tudi dejstvo, da so se slednji identificirali bolj z rajhovskim (nacističnim) nemštvom kot pa z avstrijskim nemštvom. V bistvu pa je pri izgonu Nemcev šlo za ekspropriacijo ter etnično čiščenje.

Meddržavni dogovori o zaščiti narodnostni manjšin so praviloma mrtva črka na papirju. V ospredju je religijsko-nacionalni prozelitizem s končnim ciljem ustanoviti nacionalno homogeno državo.

V avstro-ogrski monarhiji je nemško-nacionalno gibanje imelo prek svojih obrambnih organizacij *Deutscher Schulverein* ter *Verein Südmark* na voljo velikanska materialna in moralna sredstva. Kljub temu ni doseglo svojega cilja, vzpostaviti nemško-nacionalnega mostu do Trsta.

Slovenci so očitno trdoživ *narod* in so ohranili svoj jezik prav zato, ker je – nekako v Prešernovem času – izgubil svojo nedolžnost ter tako postal razvit jezik. *Izguba nedolžnosti* je namreč le spoznanje, da je treba ravnati drugače ter najti ustrezno (pravilno) odločitev. Dobro je, če se pri tem zavedamo pomena in vloge Nemcev in nemške kulture – v dobrem (ustvarjalnem) in v zlem (uničevalnem). Ne le na Štajerskem v 19. stoletju, temveč povsod po Slovenskem v vsej slovenski zgodovini. Če v preteklosti na Slovenskem ne bi bilo nemško govorečih ljudi, bi bila slovenska zgodovina zagotovo drugačna.

Kot *namišljena nacija* pa s(m)o svojo nedolžnost začeli zapravljati pozneje, nekako v času papeške enciklike *Rerum novarum*. In trajalo je dolgo, približno 50 let, dokler se ni v letih 1941-1945 zlomila, razklala do kraja. Nemško-nacionalna ideja, nacizem ter številni Nemci na Slovenskem so bili – poleg fašizma ter militantnega katolicizma in komunizma – eden glavnih dejavnikov za medvojni razkol Slovencev. Za zlo, ki še traja. Ko še vedno ena stran zmore le eno: očitati napake in zločine nasprotni strani. Priznavanje lastnih napak v preteklosti je nepredstavljivo.

A zdi se, da je zlo, ki je opisano zgoraj, vsaj dobro opredeljeno. Ob tem pa je jasno tudi spoznanje, da *nacija* ni razklana, temveč diferencirana struktura. Njene sestavine se zavedajo svoje zmotljivosti in napak. O tu je le dialog pot za iskanje prave rešitve. Kar po moje pomeni, da Slovence – da bodo postali *nacija* – čaka še dolga pot.

Marjan Kordaš